

KRISTIJANOVIĆEV PSALTIR*

Dubravka Ivšić Majić – Barbara Štebih Golub

UDK:Kristijanović, I. (1796.-1884.) 347.78.034 psalam“19“
27-277 KRISTIJANOVIĆ, I. 355.098:81'255-051
81'371+004.4'422] Biblija

Institut za hrvatski jezik Zagreb
divsic@ihjj.hr
bstebih@ihjj.hr

<https://doi.org/10.34075/cs.59.4.7>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 4/2024.

Sažetak

Tema je rada prijevod psalama što ga je tridesetih godina 19. st. načinio Ignac Kristijanović (1796. – 1884.), kajkavski vjerski pisac, pučki prosujetitelj i prevoditelj Biblije na kajkavski književni jezik. U radu se taj rukopisni prijevod kontekstualizira među ostale hrvatske i književnokajkavske prijevode te se raspravlja o njegovim jezičnim obilježjima kao i o nekima od primijenjenih prevoditeljskih postupaka. Osobita se pozornost posvećuje paratekstnim elementima kojima se Kristijanović potvrđuje kao vrstan poznavatelj materije i vješt prevoditelj. Na kraju se donosi transkribirani psalam 41.

Gljučne riječi: Ignac Kristijanović, kajkavski književni jezik, prijevod psalama, kajkavski prijevod Biblije

UVOD

U hrvatskoj povijesti prevođenja *Svetoga pisma* posebno mjesto zauzimaju psalmi. Njih se često prevodilo u bogoslužne i molitvene svrhe, osobito u sklopu *Malog oficija*, namijenjenoga redovnicama koje nisu znale ni latinski ni staroslavenski na kojima su redovnici molili svoj časoslov.¹ Dva prva cjelovita prijevoda psaltira nastaju još u 16. st.: *Hrvatski psaltir* iz prve polovice 16. st. (rukopis) te *Psalmi Davidovi* (1598.) fra Luke Bračanina.

Iako na području kajkavske Hrvatske prevedene dijelove *Biblije* nalazimo već u Vramčevoj *Postili* (1586.) i u brojnim lekcionarima koji su se izdavali iz desetljeća u desetljeće, prvi prijevodi psaltira

* Rad je nastao kao rezultat rada na projektu *Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije* (KRISBI) koji financira Zaklada Adris.

¹ Detaljnije v. Marijan Jerko Fućak, *Prijevodi Biblije na hrvatski jezik, Bogoslovska smotra* 61 (1991.) 1/2, 93.

vezani su uz *Vrhovčevu* i *Kristijanovićeve Bibliju*, tj. uz dva pokušaja prevođenja *Svetoga pisma* na kajkavsku književnu kajkavštinu do kojih dolazi tek početkom 19. st. Tada su u veoma kratkom razdoblju nastala čak dva cjelovita prijevoda *Knjige psalama*.²

Unutar Vrhovčeve skupine³ za prijevod psalama bio je zadužen Antun Vranić (1764. – 1820.) koji je svoj prijevod, pod nazivom *Arfa Davidova*, načinio 1816. godine,⁴ ali je taj prijevod u transkripciji objavljen tek 2017. godine.⁵

Prijevod psaltira Ignaca Kristijanovića (1796. – 1884.)⁶ ostao je u rukopisu⁷ i čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 3618. Da je nastao petnaest godina nakon Vranićeva prijevoda, saznajemo iz napisa na ceduljici priloženoj rukopisu: „Die 10a Novembris 1831 incepti Librum Psalmorum vertere. Et die 26a Decembris Deo adjuvante feliciter terminavi.“

Iz Kristijanovićeve životopisa slijedi da je psalme preveo za službovanja u crkvi sv. Marka u Zagrebu i dok je u Zagrebu obnašao dužnost sjemenišnoga duhovnika.⁸

Ako prevođenje psalama kontekstualiziramo u Kristijanovićevo književno djelovanje, ustanovit ćemo da je psaltir preveo bitno ranije

² O dva pokušaja prevođenja *Biblije* na kajkavski književni jezik v. Josip Percan, Ignac Kristijanović (1796–1884) i njegov pokušaj prevođenja *Svetoga pisma*, *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 1, 88–103; Danijel Berković, Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegova Biblija, *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije*, *Zbornik radova znanstvenog simpozija: Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije*, Biblijski institut, Centar biblijskih istraživanja, Zagreb, 2018., 35–61; Boris Beck i Barbara Štebih Golub, *Knjiga Tobijaša* Ignaca Kristijanovića – komunikacijski aspekti biblijskoga prijevoda, *Crkva u svijetu* 58 (2023.) 4, 613.

³ Vrhovčevu su skupinu činila šestorica svećenika odabranih da *Bibliju* prevedu na kajkavski književni jezik: Tomaš Mikloušić (1767. – 1827.), Antun Vranić (1764. – 1820.), Ivan Nepomuk Labaš (1785. – 1849.), Stjepan Korolija (1760. – 1826.), Ivan Birling (1775. – 1852.) i Ivan Rupert Gusić (1761. – 1821.).

⁴ Prema dosadašnjim saznanjima Vranić je osim psalma preveo *Jeremijine Tužaljke* (1820.), Labaš *Knjigu o Jobu* (?), Gusić čitav *Novi zaujet* (1820. – 1821.), a Birling *Paulove poslanice Filipljanima* (?).

⁵ *Psalmi. Prijevod Antun Vranić. 1816.*, Biblijski Institut, Centar biblijskih istraživanja, Zagreb, 2017.

⁶ O Kristijanovićeve životu i djelovanju v. Olga Šojat, *Život i rad Ignaca Kristijanovića*, *Rad JAZU* 11 (1962.), 63–114.

⁷ Transkribira ih se i za tisak priprema u okviru projekta *Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije* (KRISBI).

⁸ Sjemenišni je duhovnik bio od 1831. do 1834. Podatci o Kristijanovićeve životopisu prema Ivan Kukuljević Sackinski, Ignac Kristijanović, *Arhiv za povjesticu jugoslavensku*, 12 (1875.), 56. i Olga Šojat, *Život i rad Ignaca Kristijanovića*, *Rad JAZU* 11 (1962.), 68–72.

no što je počeo objavljivati svoje biblijske prijevode. Naime, u *Danici zagrebečkoj* za 1839. i 1840. tiskani su odlomci iz *Reči mudrosti Šalamona kralja* i iz *Reči mudrosti Ježuša sina Sirakovoga*, koji mu se pripisuju, a prvu cjelovitu biblijsku knjigu s njegovim potpisom, *Knjigu Tobijaša*, nalazimo tek u *Danici* za 1845. godinu.

Do 1831. Kristijanović se javnosti predstavio prijevodom *Način vu useh življenja događajih vsigdar zadovolnomu bit⁹* (Zagreb, 1826.) i zbirkom propovijedi *Blagorečja za vse celoga lete nedelje¹⁰* (Zagreb, 1830.). Tim se djelima potvrdio kao svećenik tada moderne, prosvjetiteljske orijentacije,¹¹ obrazovan čovjek „s afinitetom prema književnosti, koji je usto potpuno imao u vlasti materinski jezik“¹². Kristijanovićeva erudicija i izgrađeni stilski izričaj razvidni su i iz njegova prijevoda psalma.

2. KRISTIJANOVIĆEVA KNJIGA ŠOLTAROV

Kristijanovićev rukopisni prijevod psalama obuhvaća 148 listova dimenzija 18,8 × 11,7cm i naslovljen je *Knjiga šoltarov*.

Na kraju rukopisa nalazimo *Kazitel šoltarov koji se vnovovrsneh okolicaš moliti moraju* prema kojem se psalmi dijele na: Šoltare pokore (VI, XXXI, XXXVII, L, CI, CXXIX, CXLII), Šoltare z kojemi se Bogu i Ježušu Krištušu klanjamo (II, VIII, XVII, XXVIII, XCII, XCIV, XCVI, CIII, CVI, CXIII, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV, CXXXVIII), Šoltare z

⁹ Riječ je o prijevodu djela belgijskoga moralista Sarasa *Ars semper gaudendi, demonstrata ey sola consideratione Divinae Providentiae* (Antwerpen, 1664.), vjerojatno načinjenom prema skraćenom, njemačkom prijevodu Johanna Christiana Fischera naslovljenom *Kunst in allen Vorfällen des menschlichen Lebens vergnügt zu seyn* (Augsburg, 1806. ili Pešta, 1807.). Prema Mijo Korade, Značenje Kristijanovićevih duhovno-propovjedničkih djela. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12/13 (2001.), 179–185.

¹⁰ *Blagorečja za vse celoga leta nedelje na dve strane razdeljena* dvosveščana je zbirka nedjeljnih propovijedi koja se, za razliku od Kristijanovićeva prvijenca, donekle može smatrati njegovim autorskim tekstom. Riječ je o kompilaciji veoma slobodno prevedenih propovijedi iz stranih, uglavnom njemačkih i latinskih, propovjedničkih priručnika u koje Kristijanović umeće autorske dijelove prilagođavajući tekst domaćim prilikama i publici. O *Blagorečjima* v. Olga Šojat, O stilu Ignaca Kristijanovića, *Umjetnost riječi* 43 (1960) 4, 39–55, Mijo Korade Značenje Kristijanovićevih duhovno-propovjedničkih djela. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12/13 (2001.), 182, Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022.

¹¹ Mijo Korade, Značenje Kristijanovićevih duhovno-propovjedničkih djela. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12/13 (2001.), 182.

¹² Olga Šojat, O stilu Ignaca Kristijanovića, *Umjetnost riječi* 43 (1960.) 4, 40.

kojemi ljubav k zapovedjam Božjem obudaavamo (I, XIV, XXIII, C, CXVIII), Šoltare z kojemi zaufanost proti Bogu obudaujemo (XV, XXII, XXVI, LV), Šoltar v kojem volju našu volji Božanski podlažemo (LXI), Šoltare z kojemi se žalost od srca odganja (LVI, LXXVI, LXXXIII, LXXXVII), Šoltare z kojemi se preobrnenje srca prosi (VI, XII, XXIV, CXL), Šoltare z kojemi se človek vu vremenu preganjanja i pšanenja z trplivnostjum batrive (III, VII, XXV, XXX, XXXIV, XLIII, LI, LIII, LIV, LVIII, CXIX, CXXII, CXXXIX), Šoltare da se človek po sreči grešnikov ne spači (XXVI, XLVIII, LXXII), Šoltare koje moliti moramo kada se v cirkvi katoličanski zlo govori (XLIII, LIX, LXXIII, LXXVIII, LXXIX, LXXXII, LXXXIV, LXXXIX, XCIII), Šoltare z kojemi Bogu za prijete dare zahvaljujemo (XXIX, XXXIII, LXV, CII, CX, CXV, CXVII, CXXIII), Šoltare z kojemi se želje za Kraljestvom nebeskem obudauju (XLI, LXXXIII, CXXI, CXXXVI) i Šoltar za Božju previdnost spoznati i moliti (CXXXVIII).

Već je na prvi pogled vidljivo da je Kristijanović psalme prevodio kao prozni tekst, vjerno slijedeći izvornik. Naime, u hrvatskoj su se tradiciji nerijetko psalmi doživljavali kao književni izvor oko kojega su se autori okupljali kako bi potvrdili vlastite pjesničke sklonosti i sposobnosti, što je rezultiralo autorskim obradama psalma¹³ poput onih N. Dimitrovića (1549.), Š. Budinića (1582.), I. Gundulića (1621.), B. Kašića (1634.), S. Đurđevića (1686.), P. Bettere (1702.), A. Vitaljića (1703.) i I. Đurđevića (1724.).

Suprotno tomu Kristijanović kao svećenik ne teži k dokazivanju vlastitih pjesničkih sposobnosti: on psalme prevodi biranim, stilski dotjeranim jezikom, ali je ponajprije usredotočen na očuvanje svetosti teksta nastojeći u svome prijevodu biti vjeran izvorniku. On tekst psalma ne oblikuje kao stihove, ne stvara rime, već se, kao i u hebrejskoj poeziji, a onda i *Vulgati* koja mu je bila izvornik, poetičnost teksta postiže paralelizmom i ritmom.

Iako je Kristijanović namjeravao prevesti svih 150 psalama, u njegovoj *Knjigi šoltarov* dio psalama nije cjelovit. Naime, od devetnaest psalama (riječ je o psalmima broj 19, 22, 45, 95, 102, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 129, 146, 147, 148, 149 i 150) donosi samo prvi redak i početak drugoga retka ili naslov i početak prvoga retka i napomenu *etc ut alibi pag.* ili *etc ut alibi*. Primjerice:

Aleluja na povraćek Ageja i Zakarije CXI.

*Blaženi človek **etc ut alibi pag.***

ili

¹³ Milovan Tatarin, Kako su se u Slavoniji u 18. stoljeću prepjevali psalmi, *Dani Hrvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 22 (1996.) 1, 229.

Pesma istomu Davidu

1. *Kada se je po (dokončanem) sužanstvu hiža zidala* (1Knjig Letnic 15) XCV.

Spevajte Gosponu pesmu novu etc ut alibi pag.

Samo uz psalme 19, 22 i 45 donosi i podatak o stranici na kojoj bi se trebao nalaziti ostatak teksta. Primjerice:

1. *K koncu šoltar Davidov* XIX.

Naj tebe Gospon itd. ut alibi sub pag. 10.

Takvo postupanje upućuje na zaključak da je Kristijanović i te psalme negdje u cijelosti preveo, no stranice na koje se referira nisu dijelom rukopisa pod signaturom R 3618, pa je njihovo pronalaženje deziderat daljnjih istraživanja.

Kristijanović slijedi grčku numeraciju psalama, no nerijetko donosi i informaciju o redosljedu ili strukturi psalma „pri Židovih“. Primjerice, nakon 21. retka Ps 9 napominje: *Ovde se pri Židovih začimlje X. šoltar.*, i započinje obrojčavanje od broja 1., dok uz prvu rečenicu šestoga retka Ps 58 (*Vstani se, dođi mi naproti i vid!* Ps 58,6) u podrubnoj bilješci nalazimo podatak da u hebrejskom psaltiru na tome mjestu počinje šesti redak (*Vu Žid. ovde se začimlje red 6.*). U bilješci uz naslov psalma 115. stoji *Pri Židoveh dalje preteže se šoltar prveši* te retke toga psalma obrojčava kao nastavak prethodnoga 114., tj. prvi redak 115. psalma nosi brojku 10.

Prva dva psalma Kristijanović naslovjava njihovim brojem (*Šoltar I., Šoltar II.*), no od trećega nadalje psalmi imaju svoj naslov koji često obrojčava kao prvi redak (*I. K koncu za onu koja odvečtvo zadobiva šoltar Davidov V., 1. K koncu, za hvalu, šoltar Asafov, pesma na Asirijance LXXV.*). U označavanju prvoga retka nije sasvim dosljedan, pa se brojka jedan osim ispred naslova može nalaziti i unutar naslova (*Šoltar pesmeni 1. Na sobotni dan XCI., Šoltar Davidov 1. Proti Golijatu CXLIII.*). Kod nekih psalama naslov nije obrojčan, već obrojčavanje kreće od prvoga retka (*Hvala za popevanje istomu Davidu XCIV. 1. Hote, veselemo se pred Gosponom, spevajmo z veseljem Bogu, Zveličitelu našem., Pesma stupajev CXXIII. 1. Da ne bi bil Gospon pri nas, naj reče sada Izrael*). U nekim je slučajevima prvi redak samo naslov, a tekst psalma počinju od 2. retka. Primjerice:

1. *Molitva vbogoga kada je kruto žalosten bil i pred licem Gosponovem prošnju svoju izlejal* CI.

2. *Gospone, posluhni molitvu moju i krič moj k tebi naj dojde.*, dok u drugim slučajevima prvi redak uključuje i naslov i tekst psalma:

1. *Šoltar istomu Davidu XCVIII.*

Gospon kraljuje, naj se srde puki, on koj na kerubinih sedi, naj se Zemlja giblje!

2. *Velik je Gospon u Sionu ter izvišen zvrhu vseh pukov.*

Nerijetko u prvi redak psalma uključuje i paratekstni element, tj. biblijsku referencu (1. Šoltar Davida kojega je Gosponu popeval zarad rečih Kuzi sina Jemini (2Knjig. Kralj XVI, 16.) VII.; 1. K koncu Davidu, Gosponovomu dečaku koj je Gosponu reči pesme ove govoril kad je njega Gospon iz ruk vseh neprijatelov njegovih i ruk Saulovih otel i rekel: 2Kralj 22,2. XVII.; 1. Za Davida kada je obraz svoj premenil pred Akimelokom i otpuščal je njega i odišel (1Kralj 21) XXXIII.).

Kristijanović se nadostavlja na stariju traduktološku tradiciju (koju je slijedio i Vranić) prema kojoj se na početku dijelova pojedinih biblijskih knjiga donosi njihov sadržaj.¹⁴ Međutim, u *Knjigi šoltarov* odustaje od takve metode. Preciznije, ispred prvih devet psalma nalazimo precrtani uvodni tekst što ukazuje na to da je i pri prevođenju psalma počeo primjenjivati istu metodu, ali je od nje odustao.¹⁵

Rukopisni prijevod koji se čuva u NSK radna je verzija prijevoda, što je razvidno iz brojnih izmjena u tekstu, precrtavanja, dopisivanja, ali i bilježenja nekoliko varijanta prijevoda.¹⁶ Završna verzija teksta (još) nije pronađena.

3. JEZIK KRISTIJANOVIĆEVA PSALTIRA

Kristijanovićev psaltir pisan je kajkavskim književnim jezikom koji je u doba njegova nastanka, dakle tridesetih godina 19. st., već u velikoj mjeri bio normiran rječnicima, gramatikama i pravopisima.

Prevoditeljava grafija i ortografija u skladu su s onodobnim uzusom. Pri tome se ponajprije referiramo na grafijsku fiksaciju palatala, afrikata i spiranata koja je predstavljala izazov hrvatskim

¹⁴ Primjerice, sadržaj prvoga dijela Markova evanđelja opisuje ovako: „Prodekuvanje Ivana Krstitela. Ježuš daje se krstiti i othađa vu puščinu i onde posti ter se skušava, prodekuje vu Galileji, zove na apoštolstvo Petra, Jandraša, Jakopa i Januša, vuči vu Kafarnaumu, izganja vraga, zvrachi Petrovu punicu i vnoge druge betežne, oslobađa opsedene i zdravoga včini nekojega gubavoga.“ (vlastita transkripcija, *Sveti Ježuš Krištuša evangelijum popisan po svetem Marku*, rukopis, NSK, R 3516).

¹⁵ Vranić u svojoj *Arfi Davidovoj* to dosljedno čini, pa ispred prvoga psalma čitamo: „Je kakti predgovor vu pet knjig šoltarov: natovarjanje na pobožnost i obdržavanje naredbe Božje ar vu tom navlastito stoji blaženost vremenitoga življenja i koji drugač čine, poginu.“ (vlastita transkripcija, *Arfa Davidova*, rukopis, Metropolitana, MP 83, str. 3.).

¹⁶ Kristijanović donosi prijevodne varijante pojedinih riječi, sintagma, pa i čitavih rečenica te ih bilježi na nekoliko načina (iznad teksta, u bilješci, u samome tekstu). S obzirom na opseg teme njome se bavimo u drugome radu.

dopreporodnim autorima. Kristijanović se koristi sljedećim grafijskim rješenjima: <cz> = /c/ (*kon**cz**u, prav**ic**ze, szerd**cz**a*), <ch> = /č/ (*ch**al**arnozt, ch**ez**, prav**ic**hneh*), <sz, ʃz> = /s/ (*sz**ada**, sz**l**ajshe, vi**ʃ**z**i***), <sh, ʃh> = /š/ (*gre**ʃ**h**n**iki, ʃ**h**atora, sh**ol**tar*), <s, ʃ> = /ž/ (*B**ose**, nepobo**ʃ**ny**ak**i, l**as***), <z> = /z/ (*nez**aj**dete, raz**me**te, z**ver**gavali*), <zk>, <zp>, <zt> > /sk/, /sp/, /st/ (*naz**ko**rom, Goz**po**n, obz**ta**ti*), <ʃk>, <ʃt> = /šk/, /št/ (*pregre**ʃ**ke, ka**ʃ**tiguj*), <dy>, <gy> = /ğ/ (*izh**ad**ya, gy**eg**yerno*), <ny> = /ń/ (*kny**ig**a, nepobo**ʃ**ny**ak**i, ny**eg**va*) i <ly> za /l̥/ (*kral**yl**i, vol**yl**u, zem**lye***).

Iz navedenoga je razvidno da u *Knjigi šoltarov* Kristijanović još uvijek rabi znak ʃ, dok u svojem rukopisnom prijevodu evanđelja odustaje od te prakse. Taj je detalj zanimljiva potvrda mijene u književnokajkavskoj grafiji, ali i pomoć pri datiranju i uspostavi kronologije nastanka Kristijanovićevih svetopisamskih prijevoda. Naime, u književnokajkavskim se izvorima znak ʃ tijekom 19. st. postupno prestaje rabiti, pa dok ga kajkavski pravopis *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko* iz 1779. još navodi u inventaru slova, u pravopisu *Napučenje za horvatski prav četeti i pisati* iz 1808. više ga ne nalazimo.¹⁷

Prema književnokajkavskoj tradiciji Kristijanović slogotvorno r [r] bilježi skupinom er (*serd**ce**, szerd**ito**zt, z**ver**gavali*), a znakom y piše sastavni veznik i (*Goz**po**ne! po**ʃ**zlu**ʃ**haj rech**i** mo**je**, y razmi kri**ka** mo**je**ga. Ps 5,2*).

Genitiv množine s nultim nastavkom označuje se uporabom apostrofa i finalnoga h (*iz nebe**ʃ**z'h, szlug'h, vod'h*), što je književnokajkavska manira koje se pridržavaju i drugi autori toga vremena (npr. Mikloušić, Lovrenčić, Krizmanić). Međutim, dosadašnja su istraživanja¹⁸ pokazala da takav način bilježenja nalazimo u Kristijanovićevim ranijim djelima (dvadesete i tridesete godine 19. st.), dok u kasnijim tekstovima (primjerice u *Ezopuševim basnama* izdanima 1843.) od njega odustaje, pa je i to korisna indicija za uspostavljanje kronologije nastanka Kristijanovićevih svetopisamskih prijevoda.¹⁹

¹⁷ O tome detaljnije, kao i o drugim mijenama u književnokajkavskoj grafiji i ortografiji, v. Barbara Štebih Golub, *Kak vu horvatskom prav četeti i pisati* (Crtice o dva književnokajkavska pravopisa), *Hrvatski jezik. Povijest i uloge nastavnog predmeta. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 1. i 2. srpnja 2022. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2023., 53–71.

¹⁸ Do tih smo spoznaja došli tijekom rada na projektu *Ignac Kristijanović – zaboravljeni dragulj kajkavskoga književnog jezika*.

¹⁹ Primjerice u prijevodu evanđelja također više ne rabi finalno h kao oznaku nultoga nastavka.

Pisanje nadslovaka u književnokajkavskim tekstovima nije ujednačeno. Piscu su ih rabili prema vlastom nahođenju, neki rijetko, a neki veoma često. Razlikovala su se tri znaka – gravis (˘), akut (´) i cirkumfleks (ˆ) – kojima su se označivala različita obilježja kao što su dužina sloga, zatvorenost ili otvorenost samoglasnika, vrsta riječi (primjerice cirkumfleksom se označivalo usklik *o*, a gravisom veznik *a*), ispuštanje slova.²⁰

Kristijanović spada među književnokajkavske autore koji su se zalagali za bilježenje nadslovaka,²¹ što je i provodio u svojim tekstovima, osobito u ranijima. Iako je njima označivao i dužinu samoglasnika (*mòch, ùfaju*) te njihovu zatvorenost ili otvorenost (*lépota, svéta*), ponajprije ih je rabio kao pravopisne znakove koji signaliziraju vrstu riječi (*ò Gozpone!*) ili njihovo kraćenje (*arszîmû, chez mē, kadaszēm, tē, vsaszû*).

Načini pisanja nenaglasnica, rastavljeno ili sastavljeno s naglašenom riječju, u književnokajkavskim izvorima također variraju. Tijekom 19. st. učvrstilo se shvaćanje da su to posebne riječi te ih se počelo dosljedno pisati razdvojeno.²²

Kristijanović u psaltiru povratnu zamjenicu *se* i niječnicu *ne* dosljedno piše sastavljeno s naglašenom riječi (*bude|ze, da|ze, nebudû, nezajdete*), dok pisanje nenaglašenih oblika osobnih zamjenica varira (*arszîmû* ali *chez mē*). Koleba se i u pisanju nenaglašenih prezentskih oblika pomoćnoga glagola *biti*, tj. rastavljeno piše samo oblik za treće lice jednine (*chudnoga je chinil* ali *kadaszēm*).²³

Prijedloge *k*, *v* i *z* spojnicom spaja sa sljedećom riječi (*k-koncu, v-zpravi|chu, z-tvojem*), dok ostale piše odvojeno (*na pomoch, pri Hebreanczih, vu jutro*), što odgovara onovremenom uzusu.

Uporaba prijedloga *v/vu* jednakomjerna je²⁴ (*v rukah, v srditosti; vu nazočnosti, vu srditosti*), što nije u skladu s pravilom iz Kristijanovićeve slovnice koje uporabu prijedloga *vu* ograničava na

²⁰ Detaljnije v. Antun Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009., 101.

²¹ Detaljnije v. Ignac Kristijanović, *Gramatika horvatskoga narječja*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2012., 230–231.

²² Za rastavljeno pisanje nenaglasnica Kristijanović se zalaže u pravopisnom poglavlju svoje slovnice. Detaljnije v. Ignac Kristijanović, *Gramatika horvatskoga narječja*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2012., 240.

²³ Takav način pisanja nalazimo i u drugim Kristijanovićevim tekstovima, v. Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 38.

²⁴ U čitavom psaltiru odnos *v: vu* = 359: 342.

položaj ispred riječi koje počinju s *v*,²⁵ no odgovara devetnaestostoljetnoj maniri.²⁶

Također u skladu s onovremenim uzusom²⁷ Kristijanović ne krati prijedlog *iz* koji se javlja isključivo u tome obliku, čime se izbjegava štetna homonimija s prijedlogom z ‘s’ (*iz celoga srca, iz mene, iz vust*).

Kao što je uobičajeno za književnokajkavsku ortografiju, interpunkcija je po uzoru na latinsku gramatička, što znači da je u usporedbi s današnjim uzusom bitno češća (*Ono izhadya na jednom kraju neba: y obteche okolo opet do toga iztoga kraja: i ni nikoga, koibisze pred vruchinumnyegovum zkril*. Ps 18,7; *Naj mē predati na vòlyu onem, kojimē trapiju: ar podignuli szū} ze proti meni krivi svédoki; y krivicza je szama szebe oblagala*. Ps 26,12).²⁸

U skladu s kajkavskim uzusom je i odvajanje oblika u vokativu usključnikom od ostatka rečenice (*Gozpone! po} zlu} haj rechi moje, y razmi kricha mojega*. Ps 5,2; *Ar k-tebi budem molil, vu jutro budesh ti, o Gozpone! glá} z moj po} zluhnul*. Ps 5,3).

Iako se uporaba velikoga i maloga početnoga slova i u 19. st. još uvelike koleba, ona u Kristijanovićevu psaltiru veoma je sustavna i u velikoj se mjeri podudara sa suvremenom. Velikim se početnim slovom pišu osobna imena, geografski pojmovi, etnici i ktetici te pojmovi koje prevoditelj smatra važnima kao što su *Bog, Cirkva, Gospon, Proroki*.

Na fonološkoj razini jezik psaltira pokazuje tipična književnokajkavska obilježja. Spomenut ćemo samo da se *jat*, poluglas i prednji nazal reflektiraju kao *e* (*cvet, otec, jezik*), a stražnji nazal i slogotvorno *l* kao *u* (*ruke, Sunce, ispunil*). Samo u nekim riječima nalazimo dvojaki refleks poluglasa (*dan/den*), a prisutni su i tzv. „stajajući ikavizmi“ (*Cirkva, tiralil*). Neposredni slijed *au* izbjegava se umetanjem *v* (*navuk, pavučina*), a protetsko se *v* potvrđuje u primjerima *vuči, vusta, vutroba*. Čuvaju se suglasničke skupine *čr* i *žr* (*Črleno morje, črv, začrlene; požrl, žrli*). Inicijalno *v* gubi se iz skupine *vl* (*ladanje, ladaj*), ali se čuva pred drugim suglasnicima (*učinil, vdovice, vtope*). U Kristijanovićevim je psalmima potvrđena samo nepremetnuta i nejotirana suglasnička skupina *jd*

²⁵ Detaljnije v. Ignac Kristijanović, *Gramatika horvatskoga narječja*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2012., 237.

²⁶ O tome detaljnije v. Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 40–41.

²⁷ O tome detaljnije v. Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 41–42.

²⁸ Detaljnije v. Antun Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009., 101.

u prefiksalsnim izvedenicama glagola *iti* (*dojde*, *dojdučem*, *zajdete*). Književnokajkavsko obilježje su i promjene suglasničkih skupina *tr > dr* (*drčati*), *gk > hk* (*lehko*, *zlehkoti*), razjednačavanje *mn > vn* (*povnožati*, *vnogi*, *vnožina*), rotacizam (*ar*, *more*, *ter*), kao i zamjena *s > z* kada je u prefiksu *sb-* refleks poluglasa *e* (*zestale*, *zevsema*, *zezidal*). Isto vrijedi i za neprovođenje druge palatalizacije (*bubregi*, *kotrigi*, *svedokti*) kao i neumetanje epentetskoga *l* (*drevje*, *krujum*, *zdravje*).

Na morfološkoj je razini književna kajkavština 19. st. također postigla visoki stupanj kodifikacije, što znači da kolebanja prisutna ranijih stoljeća više nisu prisutna. Osvrnut ćemo se samo na neka od najistaknutijih morfoloških obilježja jezika *Knjige šoltarov*.

Jedno od bitnih obilježja imeničke promjene u kajkavskome književnom jeziku²⁹ jest razlikovanje nastavaka palatalnih i nepalatalnih osnova u sklonidbi imenica muškoga i srednjega roda, što se očituje kao alternacija *e/o* (*svecev*, *tekličev*, *tovarušev* – *grešnikov*, *pukov*, *sudov*). Drugo bitno obilježje jest izjednačavanje nominativnih i vokativnih oblika tipično za kajkavski u cjelini. Posebne oblike za vokativ imalo je samo nekoliko imenica (*Bog* – *Bože*, *gospo* – *gospone*, *kum* – *kume*), što je potvrđeno i u jeziku psaltira (*Grlo njihovo je kakti jeden otprt grob, z jeziki svojemi jesu vkanljivo baratali, sudi je, Bože! Sudi me, Gospone, po pravici moji i po nedužnosti moji koja je vu meni*. Ps 5,11). Vrijedno je spomenuti da Kristijanović kao majstor stila u slučaju uporabe dvaju vokativnih oblika u istoj rečenici, nerijetko jednom rabi oblik izjednačen s nominativom, a drugi put posebni vokativni oblik (*Oglej se i vusliši me, Gospone, Bog moj! Ps 12,4; O, Bože, Bog moj, oglej se na me! Zakaj si me zapustil? Zaradi grehov mojih je pomoć moja daleko od mene*. Ps 21, 2).

Izjednačavanje oblika genitiva i akuzativa jednine imenica muškoga roda koje označuju što neživo, kajkavsko je obilježje prisutno i u Kristijanovićevu jeziku (*(Vu Nebu) je (Bog) Suncu šatora postavil i ono ishada kakti zaručnik iz komore svoje. I veseli se kakti ris puta (svojega) za drčati*. Ps 18,6).

U vezi s pridjevskim promjenama valja spomenuti da se u jednini u kosim padežima muškoga i srednjega roda razlikuju palatalne i nepalatalne osnove (sg. G *teškoga srca* – *tvojega najvećšega*

²⁹ Šojat očuvanje razlike u nastavcima palatalnih i nepalatalnih osnova smatra dokazom sustavnosti kajkavskoga književnog jezika jer je do njihova izjednačavanja u organskim govorima došlo prije nastanka prvih kajkavskih pisanih spomenika. Detaljnije v. Antun Šojat, *Kratki nauk jezičnice hrvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009., 43.

odlučenja, *tolnač vbogoga* – višnjega Gospona; sg. D *prihodnomu pokolenju* – čujenju *mojemu*, *proti nedužnomu* – *proti Bogu tuđemu*).

U tvorbi komparativa dominiraju oblici s nastavcima -eši, -eša, -eše (*dopadneše*, *moгуćneši*, *najvišeša*), što je uobičajeno za kajkavski književni jezik.³⁰

Za kajkavštinu općenito tipično je da u glagola čija prezentska osnova završava na *e* ili *i* u trećem licu množine supostoje kraći (stariji) i duži (noviji) oblici (*drže* – *držiju*).³¹ Dosadašnja istraživanja ukazuju na to da tijekom 19. st. noviji (duži) nastavci sve više potiskuju starije (kraće),³² što se potvrđuje i u Kristijanovićevu psaltiru (čin*iju*, ljub*iju*, vel*iju*, zdižeju).

Iako se u kajkavskome književnom jeziku rabi i futur tvoren od prezenta glagola *hoteti* i infinitiva, u Kristijanovićevu prijevodu potvrđen je samo tipičan kajkavski futur tvoren od svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga, pri čemu dominiraju puni prezentski oblici (*budem ti dal*, *budeš pogubit*, *bude oduril*, *oni se budu naveke veselili*). Kontrahirani se oblici rabe samo iz stilskih razloga kako se ne bi ponavljao puni oblik (*Gdo me bude v varaš ograđeni dopeljal? Gdo bu me tja vu Idumeju zapeljal?* Ps 59, 11).

Izricanje buduće radnje svezom svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* i infinitiva, izrazito stilski obilježeno, veoma je slabo potvrđeno i vezano samo uz izbjegavanje istih oblika (***Budem Boga zaradi njegove (meni dane) reči hvaliti, budem Gosponovo govorenje hvalil***, *ufal sem se vu Boga, ne budem se bojal kaj goder bi hotel meni človek činiti*. Ps 55, 11).

Jednim od obilježja tzv. biblijskoga reda riječi smatra se i postponirani položaj sročnih atributa, potvrđen u hrvatskim nabožnim

³⁰ Detaljnije v. Antun Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009., 62–63; Bojana Schubert i Barbara Štebih Golub, Norma i praksa: praktciraju li kajkavski gramatičari pisci normu iz svojih gramatika u vlastitim književnim djelima?, *Od norme do uporabe 2: Zbornik sa znanstvenoga skupa Od norme do uporabe 2 održanoga 28. i 29. rujna 2018. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku*, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska sveučilišna naklada, Osijek, 2020., 347.

³¹ O tome v. Antun Šojat, *Kratki navuk jezičnice horvatske*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2009., 74.

³² O tome v. Bojana Schubert i Barbara Štebih Golub, Norma i praksa: praktciraju li kajkavski gramatičari pisci normu iz svojih gramatika u vlastitim književnim djelima?, *Od norme do uporabe 2: Zbornik sa znanstvenoga skupa Od norme do uporabe 2 održanoga 28. i 29. rujna 2018. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku*, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska sveučilišna naklada, Osijek, 2020. 358; Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 87–88.

tekstovima. Riječ je o konstrukciji nastaloj pod utjecajem latinskoga čijoj je frekventnosti i stabilnosti vjerojatno pridonio i staroslavenski.³³ Postpozicija atributa obilježjem je i književnokajkavske nabožne proze,³⁴ pa se potvrđuje i u Kristijanovićevu psaltiru (*hiže Davidove, sinov Koreoveh, šoltar Davidov*). Efekt stilske uzvišenosti i uznositosti postiže se i uporabom apozicije u postpoziciji (*Davidu, slugi Gosponovomu; Jeremijaš prorok; Natan prorok*), što je također konstrukcija uobičajena za kajkavsku nabožnu književnost.

Prema dosadašnjim istraživnjima participi su se u kajkavskome književnom jeziku obilno rabili u raznorodnim, prijevodnim, ali i neprijevodnim tekstovima, i to u različitim sintaktičkim funkcijama.³⁵ Bogato su potvrđeni i u psalmima u kojima redovito imaju odgovarajući particip i u latinskom izvorniku. Slijedi nekoliko primjera:

Glas Gosponov presekavajući plamen ognja prema latinskome vox Domini intercidentis flammam ignis Ps 28,7

Sedeći govoril si proti bratu tvojemu i sinu matere tvoje nastavljaj si spačke prema latinskome sedens adversus fratrem tuum loquebaris et adversus filium matris tuae ponebas scandalum Ps 49,20

Ali ti, o, Gospone, jesi pomoćnik moj, ti si dika moja i povzdigaju-ći glavu moju prema latinskome tu autem Domine susceptor meus es gloria mea et exaltans caput meum Ps 3,4;

Bogatuši jesu pomerjkarje trpeli i stradali, išćučem pako Gospona ne bude nikaj dobra menjkalo prema latinskome divites eguerunt et esurierunt inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono diapsalma Ps 33,11;

Kak velika vnožina je dobrote tvoje, o, Gospone, koju si tebe boječem pričival prema latinskome quam magna multitudo dulcedinis tuae Domine; quam abscondisti timentibus te Ps 30,20.

Tijekom povijesti hrvatskoga jezika u svim hrvatskim povijesnim jezicima javljaju se isti sintaktički kalkovi. Među njih spada-

³³ O tome v. Jozo Vela i Ivana Vrtič, *Verborum ordo mysterium: red riječi u Kašićevu prijevodu Biblije, Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39 (2013.) 2, 600.

³⁴ O tome detaljnije v. Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 106–108.

³⁵ O tome v. Marijana Horvat i Barbara Štebih Golub, *Aktivni particip prezenta u hrvatskim tekstovima 17. – 19. stoljeća. Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2016., 181–199; Barbara Štebih Golub i Bojana Schubert, *Participi u tekstovima pisanim kajkavskim književnim jezikom krajem 18. i u 19. stoljeću, Fluminensia*, 31 (2019.) 1, 223–251; Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 111–121.

ju i konstrukcija *za* + infinitiv u vrijednosti reducirane namjerne rečenice (*Hvala istomu Davidu za popevati na dan pred sobotum* Ps 92,1) kao i *od* + genitiv na mjestu konstrukcije *o* + lokativ uz glagole govorenja, mišljenja i srodnih značenja (*I od kletvih njihovih i od laži bude se govorilo*. Ps 58, 13) koje su potvrđene i u Kristijanovićevu psaltiru.³⁶

Kristijanovićev prijevod psalama pisan je biranim, stilski izbrušenim jezikom koji pokazuje da je prevoditelj bio vrstan poznavatelj *Biblije*, latinskoga jezika predloška i kajkavskoga književnog jezika na koji je prevodio. U potpunosti je vladao jezikom i koristio sve njegove izražajne mogućnosti.

Kao što je pišući o Kristijanovićevu stilu istaknula O. Šojat, „on nikad zbog nedovoljne pažnje ili aljkavosti u kratkom razmaku ne ponavlja istu riječ“,³⁷ što je razvidno i iz njegova prijevoda psalama, a čega smo se već dotaknuli. Tako primjerice i u rečenici „*Ti si potpornja moja od vutrobe, vre od vutrobe matere moje jesi ti branitelj moj.*“ Ps 70,6. rabi lekseme s fonološkom varijacijom kako bi izbjegao ponavljanje.

Iako Kristijanović, ponajprije zbog razumljivosti, poseže za već poznatim riječima, povremeno stvara hapakse kao u primjeru: „*Ar si ti velik i čudadelen, ti si sam Bog.*“ Ps 85,10.

Kristijanovićev psaltir potvrđuje ocjenu O. Šojat da je Kristijanović „u kajkavskoj književnosti uistinu značio vrhunac, ali ne takav koji strši osamljen, nego onaj koji se u čitavom spletu izdiže iznad ostalih“.³⁸

4. PARATEKSTNI ELEMENTI U KRISTIJANOVIĆEVU PSALTIRU

Jedno od obilježja Kristijanovićevih svetopisamskih prijevoda općenito jest obilna uporaba paratekstnih³⁹ elemenata, ponajprije bilježaka.⁴⁰ Nalazimo ih i u njegovu prijevodu *Knjige šoltarov*, no

³⁶ O objema konstrukcijama u Kristijanovićevu jeziku v. Barbara Štebih Golub, *Blagorečja Ignaca Kristijanovića*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022., 125–127.

³⁷ Olga Šojat, O stilu Ignaca Kristijanovića, *Umjetnost riječi*, 43 (1960) 4, 45.

³⁸ Olga Šojat, O stilu Ignaca Kristijanovića, *Umjetnost riječi*, 43 (1960.) 4, 53.

³⁹ Prema G. Genetteu (Gérard Genette, *Paratext: Thresholds of Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997., 2) paratekstom smatramo svekolike i raznolike elemente koji ne pripadaju tekstu, ali ga okružuju, nadopunjuju i kontekstualiziraju utječući na taj način na njegovu recepciju.

⁴⁰ Detaljnije v. Barbara Štebih Golub, Paratekst u svetopisamskim prijevodima Ignaca Kristijanovića, *Kaj – časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 3 (2021.) 4, 59–76. Valja napomenuti da uporaba podrubnih bilježaka nije osobitost samo

svojim se sadržajem razlikuju od onih u prijevodima drugih biblijskih knjiga. Naime, dok primjerice u knjigama o Tobiji, Juditi i Joni u bilješkama donosi niz zooloških, botaničkih, geografskih i kulturoloških podataka, u psalmima ih ne nalazimo.

Paratekstne elemente upotrijebljene u prijevodu psalama moguće je podijeliti na nekoliko skupina:

4.1. Veoma su česte uputnice na odgovarajuće mjesto u *Bibliji*, tj. biblijske reference locirane u tekstu psalma, odnosno uz njega, poput već spomenutih referenca u naslovima pojedinih psalama (1. Šoltar Davida kojega je Gosponu popeval zarad rečih Kuzi sina Jemini (**2Knjig. Kralj XVI, 16**) VII.)

4.2. Iako rijetke u prijevodu psaltira, prisutne su i uputnice na mjesto u samome prijevodu, primjerice: 1. *Šoltar pesmeni istomu Davidu (zgora LVI, 8) CVII.*

4.3. Kristijanović se veoma često referira na hebrejski psaltir. Kao što je već spomenuto, donosi podatke o redosljedu i strukturi psalma u njemu. Lokacija toga tipa podataka dvojaka je. Oni mogu biti inkorporirani u tekst psalma ili u podrubnu bilješku.⁴¹

Iako u Kristijanovićevu psaltiru dominiraju paratekstni elementi na kajkavskome književnom jeziku,⁴² prisutni su i oni na latinskome. Primjerice, uz naslov *Aleluja CXLVII.* nalazimo podrubnu bilješku: *Apud Hebr. continuatio psalmi proecedi.* Uz riječ *trava* u rečenici *Premineju rano kakti trava jutro precvete i prejde, navečer otpade, utvrđi se i posehne.* Ps 89,6 u podrubnoj bilješci nalazimo podatak *hic incipit vers. 6.*

Drugi tip podataka kojima se referira na hebrejski psaltir, lociran isključivo u podrubnim bilješkama, odnosi se na razlike u tekstu psalama. Naime, uz pojedine riječi, sintagme ili čitave rečenice donosi se podatak kako bi glasile u prijevodu načinjenome prema hebrejskome izvorniku. Primjerice, peti redak Ps 7. u Kristijanovićevu prijevodu glasi: *Ako sem onem koji su meni zlo činili, z zlem povrnuł, vreden sem da pred neprijateli mojemi prez vsake pomoči opadem.,* no u podrubnoj bilješci nalazimo prijevod: *Hebr. V. 4. Ako sem onem koji su meni zlo činili, z zlem povrnuł, ako nesem neprijatele moje prez vsake njihove škode oditi pustil.*

Dok u Kristijanovićevu prijevodu, načinjenome prema *Vulgati*, šesnaesti redak Ps 71. glasi: *Na najvišešeh gorah bude žitek gusto*

Kristijanovićevih svetoписamskih prijevoda. Primjerice, od kajkavskih prevoditelja *Biblije* Vranić također svoj psaltir popraćuje brojnim i raznolikim komentarima i tumačenjima.

⁴¹ V. gore navedeni primjer.

⁴² U ostalim su biblijskim knjigama isključivo na književnoj kajkavštini.

stal, sâd ovoga bude vekši kak na gori Liban i varaščani budu se zelenili kakti trava zemlje., iz podrubne bilješke saznajemo da bi u prijevodu hebrejskoga teksta glasio: Žid. r. 16. Jedna šaka na najveškeh gorah v zemlju posejane pšenice, bude obilni sâd doprinesla, sâd njejin bude šumel kak cedri na gori Liban itd.

4.4. Prevoditelj u podrubnim bilješkama komentira i objašnjava vlastiti prijevod.

Riječ je o u psaltiru najrjeđem tipu bilježaka kojima se, međutim, sadržajno najviše približava onima u svojim prijevodima drugih svetopisamskih knjiga.

U njima se recipijentu objašnjavaju pjesničke slike za koje prevoditelj smatra da bi mu mogle biti neiščitljive.

Tako se u bilješci uz četrnaesti redak Ps 67 koji glasi: *Akoprem budete vi med ogrjenemi kameni bežali (budete se vendar svetili kakti) perje posrebrnjenoga goluba koj ima kruto pozlačene peruti.*, objašnjava o kakvom je golubu riječ: *Ov posrebrnjeni i na perutih pozlačeni golub je poleg svedočanstva Jeremijaša proroka XXV. p. znamenje Kaldejanacov kak je osel znamenje Rimskoga Cesarstva.*

Prema osmome retku Ps 96 u Kristijanovićevu prijevodu: *(Gora) Sion je to čula ter se je veselila. I raduvala su se kćere Jude zaradi sudov tvojeh, Gospone!*, a u bilješci se objašnjava metafora „kćere Jude“: *To je varaši zemlje Jude.*

Podrubne se bilješke koriste i za objašnjenja kojima se uklanjaju eventualne jezične nejasnoće ili nesporazumi. Kristijanoviću se vjerojatno učinilo da bi recipijentu mogao biti nejasan množinski oblik riječi *krištuš* u *Ne doteknite se (rekel je on) krištušev mojih i ne vraždujte proroke moje*. Ps 104,15, pa u bilješci objašnjava: *To je: ne doteknite se pomazanih mojih.*

U bilješci uz Ps 118. nalazimo kulturološki podatak o nazivima hebrejskih slova: *Alef, bet i ostale takove reči jesu prema židovskeh slov.*

Iako je najveći broj bilježaka ovoga tipa sročeni na kajkavskome književnom jeziku, sporadično nalazimo i one na latinskome. Međutim, u latinskim bilješkama ne tumači se prijevod, nego se donosi informacija kojim se predloškom prevoditelj služio i zašto je upravo njega odabrao.

Primjerice uz trinaesti redak Ps 67. u bilješci nalazimo: *Versus 13, 14 et 15 ob suam nimiam obscuritatem in vulgata editione secundum textum Hebreum translati sunt.* Slično tome i u bilješci uz deseti redak psalma 98.: *Ista pars versus 10^{mi} ob suam nimiam obscuritatem in vulg. edit. secundum Hebreum textum translata est.*

ZAKLJUČAK

Kristijanovićev rukopisni prijevod psaltira jedan je od dvaju najcjelovitijih književnokajkavskih prijevoda nastalih početkom 19. st. Riječ je o proznome prijevodu čija su grafija i jezična obilježja (fonološka, morfološka, sintaktička) tipična za vrijeme i područje njegova nastanka. Rukopisni prijevod uključuje i mnogobrojne prijevodne varijante, što, uz ostalo, upućuje na to da nije riječ o završnoj verziji prijevoda. Kristijanović i u prijevodu ove biblijske knjige obilno rabi paratekstne elemente, koji su obilježjem njegove prevoditeljske tehnike. Ipak, oni sadržajno uvelike odudaraju od onih u njegovim drugim svetopisamskim prijevodima, s obzirom na to da prevoditelj u podrubnim bilješkama ne donosi geografske, kulturološke i druge podatke koji olakšavaju razumijevanje teksta, kao u drugim prijevodima, već u njima najčešće ukazuje na razlike između latinskoga i hebrejskoga psaltira.

Iako Kristijanovićev prijevod ne predstavlja završnu verziju pripremljenu za tisak, što rekonstrukciju teksta čini prilično zahtjevnom, vrijedan je jezični spomenik i doprinos hrvatskoj kulturnoj baštini te još jednom potvrđuje bogatu hrvatsku povijest biblijskoga prevođenja.

KRISTIJANOVIĆ'S PSALTER

Abstract

This paper deals with a manuscript translation of the Book of Psalms into Kajkavian literary language. This translation was done by Ignac Kristijanović (1796–1884), Kajkavian religious author, people's educator, and translator of the Bible into Kajkavian literary language. In the paper the translation is put into context with other Croatian and literary-Kajkavian translations. Also, the paper discusses linguistic characteristics of the translation together with some of the translation techniques used in it. Special attention is given to paratextual elements which once again show that Kristijanović was an expert on the subject and a skilled translator. The addition to the paper is a transcribed Psalm 41.

Key words: Ignac Kristijanović, Kajkavian literary language, translation of the Book of Psalms, Kajkavian Bible

PRILOG: TRANSKRIPCIJA PSALMA 41

K koncu

1. *za podvučanje sinov Koreoveh*

XLI.

2. Kak goder jelen želi k mrzli vodi, tak želi k tebi duša moja, Bože!

3. Duša moja žeda za jakem živem Bogom, kada budem došel i pokazal se pred licem Božjem?

4. Bile su mi suze moje hrana dan i noč, kad mi se vsaki dan je govorilo: „Gde je tvoj Bog?“

5. Srce moje vu meni se izleva kada se na to zmišljam da sem do mesta čudopunoga šatora, pače tja do hiže Božje prehađal, z glasom radovanja i hvaljenja,⁴³ z glasom gostečega se.

6. Zakaj si turobna, dušo moja? I zakaj me mutiš? Zaufaj se na Boga ar ga ja jošće hvalil budem,⁴⁴ on je pomoč obličaja mojega.

7.⁴⁵ I moj Bog. Zopačena je duša moja proti meni samomu. Zato se budem v zemlji okolo Jordana i na mali gori Hermonim iz tebe spominjal.

8. Prepast jedna drugu naziva vu glasu slapov tvojeh. Vsi visoki tvoji vali i talasi prešli su prek mene.

9. Po dnevju je Gospon milosrdnosti svojoj zapovedal (da k meni dojde), a po noči budem ja njemu hvalu speval. Bude molil Boga življenja mojega.

10. Rekel budem k Bogu: „Ti si moj branitel, zakaj si na me pozabil? I zakaj žalosten okolo hodim kada me trapi neprijatelj?“

11. Kada se moč moja odnimlje, spočitavali su mi neprijatelji moji koji me trapiju kada vsaki dan k meni veliju: „Gde je tvoj Bog?“

12. Zakaj si žalosna, dušo moja? I zakaj me mučiš?

Zaufaj se na Boga kajti ga jošće hvalil budem. On je pomoč obličaja mojega i Bog moj.

⁴³ Žid. z vnožinum koja svetke opslužava.

⁴⁴ Zaradi pomoči koju meni po pogledu svojem iskazal.

⁴⁵ Moj Bog! Duša moja!